

Atminties kelias Gargžduose – jungtis tarp 1941 – 2021 metų

Kaip žinia, dvidešimtas amžius turėjo būti geresnis, o dvidešimt pirmasis vis dar turi šansą... Kad tai, kas įvyko niekada nepasikartotų, nebūtų karo ir blogio, sveiku protu nesuvokiamų žudynių pradėdant Gargždais ir baigiant Paneriais Lietuvoje bei kitose vietose. Begaliniai klausimai – iš kokių šaknų kilo siaubinga tragedija, vis dar kaip skaudanti šviežia žaizda, kurią minime su liudininkais ir kuri liks ilgam žmonijos istorijoje ypatinga; kodėl blogis, tapo toks greitas, o gėris nerangus... Kaip žinia, tarp gėrio ir blogio pasaulyje žmogus renkasi, tačiau niekas jam neuždėjo prievolės kankinti, naikinti kitą žmogų. Iš Senojo Testamento žinoma, kad kiekvienas žmogus yra atskiras, nepakartojamas pasaulis ir jo sunaikinimas – viso to pasaulio sunaikinimas. Iš kitos pusės, žinoma svarbiausia judaizmo religijos vertybė – žmogaus gyvenimas, tad kas išgelbėja vieną gyvybę, išgelbėja visą pasaulį. Lietuvoje Holokausto metu išskiriama didelė poliarizacija – iš vienos pusės sekuliariai daug prisidedančių prie žydų tautybės bendrapiliečių persekiojimo įvairiomis formomis, iš kitos – tie, kas įvairiais būdais, paklausę širdies balso ar inspiruoti kitų motyvų, gelbėja, be to, atkreiptinas dėmesys į tai, jog dauguma žmonių buvo sunaikinta per keletą mėnesių ir netoli jų namų.

Šįmet minime 80 – ašias metines nuo Holokausto pradžios Lietuvoje, kada 1941 metų birželio 24 d. Gargžduose vokiečių gestapo, SD ir policijos pareigūnai sušaudė 200 vyrų, kurių dauguma buvo žydų tautybės ir vieną moterį, ištekėjusią už rusų komisaro.

Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti kartu su jos iniciatyva įsteigtu Gargždų „Vaivorykštės“ gimnazijoje Tolerancijos ugdymo centru (vadovė Ilma Agajan), Klaipėdos r. savivaldybe, Gargždų kultūros centru, Gargždų krašto muziejumi birželio 23 dieną pradėjo nacionalinį projektą „Atminties kelias 1941 – 2021“. Renginio uvertiūroje – minėtos gimnazijos teatro studijos mokinių muzikinė kompozicija bei istorinis naratyvas su kvietimu eiti kartu. Nuo buvusios Gargždų Sinagogos vietos eisenos dalyviai karu su LR Ministre Pirmininke Ingrida Šimonyte, Tarptautinės komisijos nacių ir sovietų nusikaltimams įvertinti Lietuvoje vykdomoju direktoriumi Ronaldu Račinsku, jo pavaduotoja – švietimo programų koordinatore Ingrida Vilkiene, istorinių tyrimų koordinatore Egle Šukyte – Malinauskiene, Izraelio ambasadoriumi Lietuvoje Yossef Levy, Vokietijos Federacinės Respublikos ambasadoriumi Mattias Sonn, JAV ambasadoriumi Robert S. Gilchrist, Lietuvos žydų bendruomenės pirmininke Faina Kuklianski, Klaipėdos rajono meru Broniumi Markausku, švietimo skyriaus vedėju Algirdu Petravičiumi ir daugeliu kitų renginio svečių ir dalyvių, pagerbdami žydų tradiciją, nešini akmenėliais su žuvusiųjų vardais, eina į žudynių vietą

autobusų stoties link. Nusidriekusiyoje eisenoye – įvairių amžiaus grupių, tam, kas įvyko – neabejingi žmonės, kai kurie su atminimo simboliais. Stabtelė kai kurie praeiviai, lengvieji ir darbiniai automobiliai, iš vieno jų įstringa jauno, liūdnomis akimis, susimąščiusio, apsirengusio darbo rūbais statybininko žvilgsnis.

Galbūt neįmanoma apsaakyti žodžiais ką jautė, išgyveno tada, prieš 80 metų, analogišku keliu tragedijos avangarde ėję žmonės. Kaip žinia, tikėjimas ir viltis miršta paskutiniai. Nacių ideologija tuo metu pasirodė stipresnė net už ekonominius, pragmatinius interesus, tad negalima saakyti, kad tai negali pasikartoti, nors iki tol tokio precedento nebuvo. Pas žydus buvo supratimas apie vokiečius iš Pirmojo pasaulinio karo, kur jie elgėsi pakankamai civilizuoti, tad daug kas galbūt nesuprato, kad išaugo kitokia vokiečių karta, kuri vos ne miesto centre sunaikins dalį gargždiškių.

Po 80 metų mes prieiname sušaudymo vietą, su šimtet Klaipėdos rajono savivaldybės atnaujintu monumentu aukoms, naujai sutvarkyta aplinka. „Atminties kelias – didelio liūdesio kelias, į susirinkusius, – kreipiasi ministrė pirmininkė Ingrida Šimonytė, – Holokaustas – siaubinga tragedija, kuri apiplėšė visą žmoniją. Tai žuvę žmonės, kurie mylėjo, dirbo, gyveno kaip ir žmogus, kurio vardo akmenėlį turiu rankoje. Pykčio apraiškos kaupiasi ir tampa sunkiai suvaldomos, tad kiekvienas esame atsakingi, kad tai nepasikartotų. Eikime kartu atminties keliu, veskimės kartu kitus, kad apsaugoti mus nuo tos istorijos pasikartojimo. Padėka organizatoriams, Tolerancijos centrų darbuotojams“ – kalbą baigė premjerė. Klaipėdos rajono meras Bronius Markauskas priminė vieno iš žuvusių gargždiškių, mokytojo Davido Lamo istoriją bei tai, kad Gargždai puoselės atminimą, bus tolerantiškas miestas. Prie monumento kalbėjo JAV ambasadorius R. S. Gilschrist: „Būtent šią dieną naciai įsiveržė į Gargždus. Nėra lengva suprasti, ko neteko Lietuva. Mokomės iš Holokausto ir to, kad tylėjimas reiškia pritarimą. Šiandien yra metas įsipareigoti. JAV didžiuojasi galinti paremti „Atminties kelią“. Kartu galime gerbti žmogaus teises, lieku įsipareigojęs vykdyti šią misiją...“

Izraelio ambasadorius Lietuvoje Yossef Levy dėkoja žmonėms „už buvimą čia Lietuvos žydų Via Doloresa, kur prasidėjo mano brolių, seserų kančių kelias. Šiandien su Lietuva mus sieja puikūs ryšiai, esame draugai. Turime įsipareigoti, kad Holokaustas nepasikartotų. Jo nebūtų buvę, jei nebūtų nacių okupacijos. Didžiuojamės, jog apie 1000 lietuvių padėjo, gelbėjo, pelnė Pasaulio Tautų Teisuolio vardus, bet nepamirškime, jog buvo tų, kurie žudė žmones. Kalbėti apie visą praeitį, nereikia kalbėti prieš Lietuvą. Aš myliu Lietuvą, gerbiu Jūsų šalį, bet Holokaustas yra visų neištrinama istorijos dalis. Savo rankose mes laikome krikščionių ateities rutulį, pagarbą, pakantumą ir pasakosime pilną pasakojimą

su padėka mokiniams.“

Vokietijos Federacinės Respublikos ambasadorius Mattias Sonn sako, kad „Lietuvos Ministrės Pirmininkės buvimas čia siūnia reikšmingą žinutę, stiprina mintį apie atsakomybę. Gerbiami Tarptautinės Komisijos nariai, dalyviai, einantys Atminties keliu, ačiū, kad pakvietėte mane kalbėti. Šiandien aš stoviu prieš jus, kaip atstovas šalies, iš kurios atėjo žudikai. Prisiimti ir pripažinti šią atsakomybę – viena iš mano, kaip Vokietijos ambasadoriaus Lietuvoje, pareigų. Tai sunki našta, tačiau ją prisiimu nedvejodamas, nes žinau, kaip tai svarbu. Ne visi supranta. Kodėl? Kodėl man, dabartinės demokratinės Vokietijos atstovui, turėtų rūpėti tai, kas įvyko prieš 80 metų? Dar daugiau, kodėl tie įvykiai turėtų rūpėti Jums, kurie daugelis gimėte, užaugus jau trims kartoms po šių įvykių? Galiu Jums pateikti dvi priežastis. Pirmoji priežastis – niekada nepamiršk... Žmogaus prigimtyje gali slypėti tamsos šešėliai – visada yra tikimybė, kad nacionalizmas peraus į kažką žiauraus ir galiausiai pražūtingo. Suprasdami tragišką istoriją, galime užkirsti kelią jos pasikartojimui. Antroji priežastis – tik pripažindama visą savo istoriją šalis gali užtikrintai ir saugiai žengti pirmyn. Vokietijoje mums prireikė daug laiko tam suprasti. Po Antrojo pasaulinio karo daugelis vokiečių pirmaisiais dešimtmečiais nesugebėjo būti sąžiningi tų įvykių atžvilgiu. Prireikė apie 40 metų uždavinėjant klausimus seneliams, kol mūsų istorinė atsakomybė buvo tinkamai suprasta. Istorinė atsakomybė, kitaip nei kaltė, yra kolektyvinė, o ne individuali ir yra amžina. Vokietija atsakomybę už Holokaustą prisiima amžiams. Čia, Lietuvoje, Tarptautinės komisijos iniciatyva įkurti 152 Tolerancijos centrai, jų darbas vertas pagyrimo, o ypač dėkoju mokytojams už jų pastangas perkelti vertybėmis grįstą ugdymą iš knygų puslapių į realų gyvenimą. Dėkingas, kad galiu šiandien būti čia, ir kartu su jumis siekti suprasti siaubingą praeitį ir kurti geresnę ateitį. Ruben Herman – pavardė mano akmenėlyje nužudyto žmogaus...“

Į susirinkusius kreipiasi Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky: „Gyvenu kartu su konclageriais, Antruoju pasauliniu karu, tad tai, kas vyko per pusmetį nuo 1941 m. birželio 22 – osios, mums be galo svarbu. Aštuoniasdešimtmetis įvykių pradžios vertas pagarbos, kartu čia yra Palangos bei Klaipėdos religinių žydų bendruomenės. Mes jau dieną prieš pasimeldėme už žuvusiuosius. Yra idėja padovanoti kiekvienai mokyklai Rudaševskio dienoraštį. Mes darome viską, kad Jūs neužmirštumėte mūsų, jei užmiršite – prarasite dalį bendruomenės“, – kalba ji.

Tarptautinės komisijos nacių ir sovietų nusikaltimams įvertinti Lietuvoje vykdytysis direktorius Ronaldas Račinskas akcentuoja, jog mokinių su mokytojais dalyvavimas čia – pavyzdys pamokų be knygų. „Mes pradėjome Atminties kelią ir, tikiuosi, sekant Gargždų „Vaivorykštės“

gimnazijos pavyzdžiu, eitynėse eis bei juose bus ir kitos mokyklos. Mes negalime gražinti žmonių į gyvenimą, bet galim priminti, kad miestų ir miestelių veidas buvo kurtas bendrai: lietuvių ir žydų. Daug kur aukas primena bevardžiai kapai, tad prikalkime atminimo vardus. Tikiu švietimo galia, mokytojais ir turime siekti supratimo, jog Holokaustas – bendra tragedija, nužudyti bendrapiliečiai, o netekome spalvingo kolorito, aktyvaus ekonominio, kultūrinio potencialo, tad bent atmintyje prikelkime aukas į jų gyvenimo vietas...“

Renginio kulminacija – Klaipėdos religinės žydų bendruomenės narys Jevgenij Sakin atliko Kadiš maldą žuvusiųjų pagerbimui, po kurios prie monumento buvo dedami sunešti akmenėliai su žuvusiųjų vardais.

Po oficialios dalies buvo siūloma gidės Monikos Vasylienės ekskursija po miestą, kurios metu įtrauktas apsilankymas Gargždų krašto muziejuje. Čia, diskusijos metu, tarp muziejaus direktorės Sigitos Bučnytės, muziejininkų Mariaus Mockaus, Monikos Vasylienės, Tarptautinės komisijos nacių ir sovietų nusikaltimams įvertinti Lietuvoje sekretoriato pavaduotojų, švietimo ir istorinių tyrimų programų koordinatorių Ingridos Vilkienės, Eglės Šukytės – Malinauskienės, Raseinių krašto istorijos muziejaus muziejininkės Linos Kantautienės, Ariogalos gimnazijos istorijos mokytojos Rasos Zakaitės generuojamos idėjos. Be to, čia aptariami kai kurie spekuliatyvosios filosofijos iššūkiai, jų tendencijos, keičiamasi metodine medžiaga.

Atminties kelias Gargžduose, ten, kur pirmiausia Lietuvoje, Holokausto metu, išnyko žydų diaspora, dalis Lietuvos miestų ir miestelių, tame tarpe ir dalis Gargždų aktyvios visuomenės, kuri gyveno dirbo, kūrė, savo laiku gynė krašto Nepriklausomybę – sutraukė neabejingus žmones. Tarp jų mokiniai ir mokytojai, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nariai, penkių valstybių įgalioti ambasadoriai, žydų bendruomenių atstovai, tarptautinių institucijų darbuotojai su tvirta deklaracija – KAD TAI NIEKADA NEPASIKARTOTŲ...

Arūnas Mikalauskas

Klaipėdos r. Veiviržėnų Jurgio Šaulio

gimnazijos istorijos mokytojas

2021 m. birželio 24 d.